

Skemtigarðarnir í San Francisco

eftir Halldór Kiljan Laxness

Gud hefur givið monnum eina heila jörð fulla av öllum göðum, og um onkur er hungandi ella klædnaleysur á hesi guds jörð tá er tað vist, at ikki er tað skaparans skyld. Henda jörð sum vit liva á er fullkomin; her er alt. Tann sum hungar og er klædnaleysur í hesum heimi av gudsgávum, hann slær á útrættu hond gevarans. Slikt er ræðuligt brotsverk. Tað er møguligt at rættvisgera øll brotsverk uttan tað at standa tørvandi frammanfyri gevarum av öllum göðum. Hvør kann frumsyndin í hesum jarðarlívi vera, um ikki hon at standa hungar frammanfyri tí gudi sum hevur givið okkum breydið. Maður sum svøltar brýtur niður mest stórsliga handverk guds. Armóðin er høvudsbrotsverk mannaættarinnar, og um deyðarevring móti nøkrum mansbarni kundi verið rættvisgjörð, tá áttu teir spottar av guds handverki, sum vága sær at tola trot á hesi yvirflóðs ríku jörð, fyrstir at verið hongdir og skotnir.

Tá monnum er bannað at útvinna nyttukeldur jarðarinnar tá eiga menn at savnast í hópum og

herja og ræna alt sum er fyri hond. Í einum samfelagi har nøkur eru neyðstødd, har sita tjóvar við valdinum, ránsmenn og drápsmenn. Hinvegin er ongin hægri rættur til enn rætturin hjá hungraðum og klædnaleysum monnum. Gud hevur givið okkum hesa jörð, vinir mínir! Hon er tykkara frá sjónarringi til annan. Verið ikki smáðin. Gerið so væl. Teir sum krógva livsins rikidømi fyri tykkum og banna tykkum at útnýta keldur jarðarinnar, tað eru figgindar guds og tykkara, og tit hava í grundini heilaga skyldu til at tyna teir frá ásjón jarðarinnar. Teir eru svøllir í líkami menniskjasamfelagsins. Teirra vegna eru børn tykkara blóðleys og mergsogin. Teir hava skrætt breydið úr munnum á børnum okkara og rænt seinastu skjúrturnar av lasafarnu foreldrum okkara, og nú umhuga teir, hvussu teir skulu fáa kriggj í gongd fyri at sleppa at drepa okkum.

Tá nakrir fyrst hava verið so djarnir at »eiga« við lógum og rætti ognir hjá breiðleysum, íbúðarleysum, klædnaleysum og útbúgvingarleysum.

monnum, tá ber ikki til at fullføra rættvisið uttan við ráni; hin ognarleysi livir undir náði bogsman-na, yvirgangsmanna og ránsman-na og har fæst ongin sigur við göðum. Ognarleysisir eiga at fara í flokkum og ræna alt sum teimum vantar, og gevast ikki við hesum ránum fyrr enn teir hava stovnst sett eigna ríki við fastari skipan. Onki annað fullkomið rættvisi er til uttan tað, at tey fátæku og fátíðandi útvega sær teir lutir, sum skulu til, so at tey mennast — tí til hvønn eru nyttukeldur jarðarinnar? Eru tær ikki til fyri menniskjuni? Er breyið ikki til fyri breiðleys, fiskur fyri fiskaleys? Eru peningar ikki til fyri peningaleys, hús fyri hús-vill, og útbúgving fyri útbúgvingarleys? Fyri hvønn eru skartgripir, matargoymslur og rikidømi til, um ikki fyri fólk-íð? Og hvat eigur rikidømi at brúkast til, um ikki til frama fyri fólkíð, vanliga mannin, sum skapt hevur rikidømið við hondum sínum?

Nú eru mong tiggjutús-und arbeiðsleys í San Francisco og hús-gurs-deyðin í durunum. Gor-

hungrað kloddaful lógu í hundraðatali í skemti-garðinum í morgun um tað mundið tá fyrstu sól-argeislarnir fóru at upp-lýsa kalifornisku fjøllini. Hesi arbeiðsleysu bjarga sær gjøgnum lívið við skitnum hundamati frá vælgerðarføgum, og tey sum ikki halda tað vera nóg gott at liggja úti í skemti-garðinum kunnu fara oman í stóru høllina hjá miðnáttartrúboðaru-num, har sum fólkíð er boðið at sova á skordýr-um, meðan himmirikið verður præðikað uppígyr teimum.

Hví liggja tey her, verst fyrirkomnir av öllum dýr-um? Hvussu kann tað bera til, at tey ikki sleppa at arbeiða fyri breyið sitt og vera menniskju? Hvi blaka vælgerðarføg ogn-arvaldsins hundamat fyri tey í staðin fyri at loyva teimum at arbeiða fyri breyið sitt? Man náttúran kanska vera givin at út-vega rævni ella Gud hild-in uppat at skapa? Nei, ognarvaldsránsmenninir hava »lagt trolararnar fyri teym við havnarbakkana« tí teir fáa ikki nóg stóran vinning burtur úr fram-leiðsluni hjá trælunum í lotuni.

Hesin býur er fullur av rikidømi. Bankarnir skina av bronsu og marmara eins og fornir kirkjur. Fyri tað sum ein lýsing við lygn á Marknaðargot-uni kostar, kundi fólk livað. Alt landið rundan-um er fult av rikidømi. Tó koma higar í meðal eitt túsund av tómhentum ar-beiðsleysum upp á hvønn miljonér. Kalifornia — her sum hópur av milliðnum kundi livað, er enn so at siga óbyggt land. Og her liggja hungrað menniskju eins og húsbóndaleysir útiløguhundar, í staðin fyri at fara saman í flokk-um og taka tað, sum Gud hevur givið teimum, jörð-ina — ella lata seg skjóta.

Náttúran arbeiðir støð-ugt og veitir alla tíðina tilfar til virknar manna-hendur. Arbeiðsloysi er eitt uppfinnili hjá ognar-valdinum. Um staturin hjá verkamonnum hevði havt raksturinn av fram-leiðslutólunum um hendi, so mundi ongantíð verið arbeiðsloysi, harafturi-móti hevði støðugt verið arbeiðt og framleitt fyri at fullnøkta tørvin, í staðin fyri sum nú: bert fyri vinning. Og tá hevði aldri verið neyð. Hetta er í heil-um prógvað visindaliga cg

øll víðurkenna tað uttan ognarvaldsránsmenninir og muturtænarar teirra, lygvætta-blaðmenninir. Kollveltingin í Russlandi er eitt dømi um at hesin sannleiki verður fluttur úr visindum mannavina til meðvit vanliga fólksins, gloggir menn nýkonnir úr Russlandi siga mær nevniliga at kollveltingin har yviri enn ikki hevur gjørt seg eins mikil gald-andi sum fullgering av bú-skaparligu visindaskipan kommunismunnar, sum hon hevur verið veking av fólkinum, hesum hált annað hundrað milliðnu-m í heimsins størsta ríki, til vitan um at øll menniskju eru eitt og at alt er teirra. Av kraftini í hesum grundleggjandi sannleika, sum skapanar-verkið sýnir eina og aleina við tilveru síni, er ein heil tjóð vaknað til dád, og tey tiggju ári, sum gingin eru síðan hesin sannleiki sessaðist í háseti er meir av vælsignilsi komið russ-iska fólkinum til góðar enn áður í heili tiggju tús-und ár.

Tað hevur sært meg í bróstið at gerast kunnug-ur við tann tørvin á fel-aganda, sum ræður mill-um amerikanskar fæloy-s-

Eins og so mangur starvsfelagi, brúkti heimsgitni rithøv-undurin Halldór K. Laxness stóran part av ungu døgum sínum til at leita sær fótáfesti í tilveruni, skipa sær lívsá-skoðan og heimsmynd. Henda leitán eftir »sær sjálvum« og meining í tilveruni førði Halldór 21 ára gamlan inn í katólska trúgv. Í 1923 fór hann sostatt í kloster í Luxem-bourg og lat seg doyða eftir katólskum siði.

Tað hálva árið sum hann dvaldist í klostri byrjaði hann at skriva stóra heimspekiliga verkið »Vevarin mikli frá Kashmir,« og sjálvur sigur hann, at tá verkið var liðugt í 1925, hevði hann skrivað seg burtur frá kristnari trúgv uttan at vita av tí sjálvur. Óvist er um hetta er heilt satt, tí nógv sum hann seinni hevur skrivað ber merki av trúarlig-um uppfatanum av fyrirbrigdum.

Í seinna parti av 1920'unum byrjaði kapitalistiska krepp-an at herja heimin, henda kreppa, sum gjørdist høvudsat-voldin til fasismuna og seinna veraldarbardaga. Í kreppu-árunum 1927—29 dvaldist Halldór í landi »Guðs« og »Frælsisins,« og tað sum hann upplivdi har, opnaði eygu hansara úteftir móti samfelagnum og teim víðurskiftum fólk liva undir; hetta fekk honum sosialistiskar áskoðan-ir. Ikki, sum hann undirstrikar, við at lesa sosialistisk frøðirit, men av at síggja fyri sær soltin arbeiðsleys í amerikanskum skemti-garðum, gjørdist hann sosialistur. Hann skrivur:

»...eg skilji ikki, hvussu nakað menniskja við vanligum skili kann gerast kunnugt við harðrenda amerikanska samfelagið við egnum eygum øðrvísi enn at gerast sosial-istur. ...henda barnsliga tjóð... er hildin í sovordnum lát-uriligum politiskum óviti, at slikt býlamyrkur finst ikki á jørðini uttan í mest avbygdu økjum í Mið-Afrika og fjallabygdum í Indialandi.«

Sigast kann, at høvundurin gjørdist humanistur (man-navinur) gjøgnum kristna lívsáskoðan, og sosialistur gjøgnum humanismuna. Í 1927 skrivar hann í einum blaði, at »fagrasti kristindómur á okkara døgum er at gera koll-velting.« Henda broyting og stig hennara hevur sett sær spor í verkum hansara seinni. Eldhugurin fyri samfelags-viðurskiftum verður blandaður við trá eftir heimspeki-ligari kjøffestu, og hesin samruni gevur skaldskapi hans-ara ta vídd, hædd og dýpd, sum annars er sjáldsamt í politiskum skaldaverkum. Her kunnu nevast verk sum »Atomstøðin,« »Sjálftætt fólk« og »Salka valka« (sum vit av ókendum orsøkum bert eiga ta »ópolitisku« fyrru heitvina av á føroyskum máli).

Greinin »Skemtigarðarnir í San Francisco« gevur eina mynd av avgerandi tíðarbili í broyting høvundans. Greinin er skrivað í USA í 1928, og stendur í savninum »Alþýðu-bókin,« sum kom út um tað mundið. Í sínum harðenda stíli lýsir hon tað vaml, hin politiskt nýfðdi høvundurin fær fyri kapitalismuni, samstundis við teirri vón, hann ber um sosialistisku royndirnar í Sovjetsamveldinum, sum hann tó gjørdist avgjørt vónbrotin av seinni. Greinin er ein samruni av guðstrúgv og bitrum harðrendum atfinning-um.

17 ár seinni, í 1945, skrivar Halldór um greinina: »...tíðir-nar eru broyttar; tónin í skrivning sosialista um 1930-mundið var vanliga heldur enn ikki militantur, tí tá hevði stríðið víða um ein forsmakk av kollvelting; nú er siður at taka hóvligari til máls og velja mjúkari orð, tí sosialisman er nú blivin sterkasta megi í heiminum. Veraldarbardagin, sum nú hevur verið førður móti fasismuni, kann á ein hátt sammetast við eina heimskollvelting...«